

STEFAN KUNOWSKI

PROBLEMY WYCHOWANIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO W ŚWIETLE DOKUMENTÓW SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Znajdujemy się w posoborowym okresie wcielania odnowy duszpasterskiej Kościoła w życie. W związku z tym pilnie śledzi się konfrontację wytycznych Soboru z osiągnięciami naukowymi w publikacjach teologicznych. Wśród nich znalazły się nie tylko filozofia, apologetyka, biblistyka, dogmatyka, etyka, liturgika, ale także teologia pastoralna, homiletyka, katechetyka, prawo kanoniczne, a nawet w pewnej mierze socjologia chrześcijańska, dotycząca katolików świeckich, ich religijności lub społeczności parafialnej¹. Zabrakło jedynie miejsca dla pedagogiki pastoralnej, która zajmuje się wychowaniem wiernych przez Kościół.

Tymczasem praktyczna realizacja uchwał soborowych wymaga przede wszystkim ogromnej pracy wychowawczej, uświadamiania problemów, zainteresowania nimi ludzi, potrzebuje wysiłków nad zmianą ich nastawienia, rozbudzenia gorliwości działania, żąda nawet konkretnej pedagogizacji rodziców² oraz duszpasterzy. Połowę pracy w tym kierunku stanowi znajomość tego, co Kościół w postanowieniach soborowych dokonał i jaką nadał orientację. Dlatego trzeba mieć przed oczami najpierw całkowity obraz wychowania, jaki zarysował się w nauce Soboru, wynikając z jego duszpasterskiego charakteru. Skoro bowiem duszpasterstwo jest zbawczym pośrednictwem Kościoła między Bogiem a ludźmi³, to jako pośredniczenie zawiera w sobie dwie strony: nadprzyrodzoną — uobecniania Chrystusa przez Słowo i Sakrament oraz stronę wychowawczą —

---

¹ Ks. J. Myśków, ks. B. Przybyszewski (red.). *Posoborowe publikacje teologiczne w Polsce*. Warszawa 1969. ATK.

² Ks. P. Poręba. *Pedagogizacja rodziców*. „Studia Warmińskie” R. 6:1969 s. 423-486.

³ Bp W. Pluta. *Dogmatyczne podstawy duszpasterstwa i teologii pastoralnej na podstawie prac ks. Arnolda*. „Zeszyty Naukowe KUL” R. 2:1959 nr 2 s. 103-116; ks. F. Blachnicki. *Pośrednictwo zbawcze Kościoła w ujęciu F. X. Arnolda*. Lublin 1965 (praca doktorska w Archiwum KUL); G. Mar. *Problem formalnej zasady teologii pastoralnej i duszpasterstwa*. „Ateneum Kapłańskie” R. 69:1966 s. 309-320.

pobudzania ludzi do współdziałania z łaską, by dawali dojrzałą odpowiedź na wezwanie Boże. Inaczej nie dojdzie do skutku żadna z form dialogu, jaki prowadzi Kościół z ludźmi ⁴.

Toteż Sobór objął duszpasterską troską o wszechstronne wychowanie współczesnego człowieka wszystkich ludzi, którym Kościół głosi Dobrą Nowinę i wskazuje drogi zbawienia, odnawiając wszystko w Chrystusie (DWCH — wstęp). Szczególnie zaś wychowuje duszpastersko swych wiernych, tak dzieci i młodzież katolicką, jak też rodziców i dorosłych, począwszy od świeckich, a na kapłanach i zakonnikach skończywszy. Każdy więc z 16 dokumentów soborowych wnosi coś konkretnego w dzieło wychowania. Zostało ono rozbudowane co do zadań i form, a równocześnie scalone w jedno przez przeniknięcie prawdą i duchem Chrystusowym. Źródłem tego kompozycyjnie złożonego obrazu wychowania soborowego są założenia, które Jan XXIII zamierzył, a Paweł VI zrealizował, stwarzając atmosferę i ducha Soboru.

Jak powszechnie wiadomo, ogólnym celem odnowy soborowej stała się *chryścianizacja* ⁵ głównych problemów współczesnego świata, drogą zaś do tego prowadzącą jest *ewangelizacja* rozwiązań problemowych, wymagająca powrotu do źródeł ⁶. Chryścianizacja, ogólnie mówiąc, polega na unowocześnieniu duszpasterskich działań Kościoła przez zbliżenie do życia i wyjście naprzeciw potrzebom współczesnego człowieka (co Jan XXIII nazwał *aggiornamento* ⁷), a obok tego potrzebuje pogłębionego poznania wewnętrznej istoty Kościoła (ujętego w haśle *approfondimento*). Natomiast ewangelizacja jako powrót do źródeł i promieniowanie ducha Ewangelii Chrystusowej prowadzi przede wszystkim do przeniknięcia wszystkiego zasadami ewangelicznymi (czego wyrazem był obrzęd rozpoczynający sesję — *intronisatio Evangeliae*), a następnie wiedzie do odnowy w Chrystusie wszelkich struktur Ciała Mistycznego w Kościele, jak biskupstwo, kapłaństwo, zakony, laikat, rodzina chrześcijańska (co też zostało nazwane *renovatio accommodata*). Wszystkie wymienione założenia Soboru wyłoniły nowe zadania wychowawcze jako wyraz unowocześnienia, następnie pogłębienia formacji ogólnej chrześcijan, przepojenia wszystkiego zasadami ewangelicznymi oraz odnowienia funkcjonalnego instytucji wychowawczych w Kościele.

⁴ Por. Paweł VI. *Ecclesiam suam. O drogach, którymi Kościół katolicki powinien kroczyć w dobie obecnej przy pełnieniu swojej misji*. Paris 1967.

⁵ Por. ks. F. Woronowski. *Istota teologii pastoralnej*. W: *Rozważania duszpastersko-katechetyczne*. Poznań 1967 s. 99-245.

⁶ S. Kunowski. *Założenia i aktualne potrzeby wychowania katolickiego*. „Ateneum Kapłańskie” R. 54:1962 nr 323 s. 223-227.

⁷ Abp B. Kominek. *Aggiornamento i approfondimento*. „Przewodnik Katolicki” 1965 nr 25 s. 234.

Zamierzając więc poznać całkowity obraz wychowania chrześcijańskiego w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, musimy omawiać cztery sprawy: 1° — nowoczesne zadania wychowania wiernych, wynikające z potrzeb współczesnego świata, a zawarte w konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes* oraz dodatkowo w *Dekrecie o środkach społecznego przekazywania myśli*, 2° — pogłębienie formacji chrześcijańskiej wiernych, oparte o trzy konstytucje dogmatyczne: o Kościele, o liturgii św. i o objawieniu Bożym oraz związane z dwoma dekretami o ekumenizmie i o katolickich Kościołach wschodnich, 3° — zasady doktrynalne, kierujące całokształtem wychowania, a przedstawione w trzech deklaracjach: o wychowaniu chrześcijańskim, o wolności religijnej oraz o stosunku do religii niechrześcijańskich, wreszcie 4° — odnowę instytucji wychowujących w Kościele, postanowioną w sześciu dekretach: o pasterskich zadaniach biskupów, o życiu zakonnym, o formacji kapłanów, o posłudze i życiu kapłańskim, o działalności misyjnej oraz o apostołstwie świeckich. Dopiero wszystko to razem wzięte pomoże uporządkować chaos wyobrażeń potocznych o całości obrazu wychowania zamierzonego przez Ojców Soboru.

1. NOWOCZESNE ZADANIA W WYCHOWANIU CHRZEŚCIJAN

Nowe zadania wychowawcze, jak głosi *Gaudium et spes*, przejawiają się we współczesnych „wydarzeniach, potrzebach i pragnieniach”, w których Kościół jako Lud Boży także „uczestniczy z resztą ludzi naszej doby” (KDK n. 11). W tych to zjawiskach rozpoznaje Kościół zamysły Boże na podstawie „znaków czasu”⁸. Wydarzenia współczesne składają się na skomplikowaną „sytuację człowieka w świecie dzisiejszym”, w którym zachodzą zmiany warunków życia, spowodowane przez naukę i technikę, a także zmiany w porządku społecznym wywołane uprzemysłowieniem, urbanizacją i ruchliwością społeczeństwa, pociągając za sobą dalsze zmiany psychologiczne, zwłaszcza u młodych, które znów prowadzą do odrzucenia religii i wartości moralnych. Równocześnie ze zmianami współczesności — obok ich dobra i walorów pozytywnych — występuje, jak określa konstytucja duszpasterska, brak równowagi w świecie współczesnym, wyrażający się rozdzźwiękami w kulturze, w moralności, w rodzinie, między stanami społeczeństwa i między narodami (n. 5-8). Stąd na tle zakłóceń równowagi i rozdzźwięków rodzą się „odwieczne py-

⁸ Ks. J. Sieg. *Znaki czasu*. „Ateneum Kapłańskie” R. 61:1969 nr 364 s. 213-225; O. B. Przybylski. *Znaki czasu (Przegląd bibliograficzny)*. Tamże R. 62:1970 nr 366 s. 133-141.

tania, dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich stosunku do siebie" (n. 4), a na ich podstawie pojawiają się głębokie problemy rodu ludzkiego: „czym jest człowiek, jaki jest sens jego cierpienia, zła i śmierci [...], co może dać człowiek społeczeństwu, a czego się od niego spodziewać" (n. 10). Odpowiadając na te potrzeby, Kościół pragnie przemówić do wszystkich ludzi, wyjaśnić im tajemnicę człowieka i chce współdziałać w znalezieniu rozwiązania głównych problemów współczesnej doby (n. 10). W ujęciu konstytucji *Gaudium et spes* naczelne problemy sprowadzają się do czterech szczegółowych problemów i piątego o charakterze ogólnym jako typowych dla naszych czasów.

Pierwszym z wymienionych w dokumencie soborowym jest problem godności osoby ludzkiej, która została zagrożona przez grzech, bunt ciała i śmierć, przez to wszystko, co godzi w jej godność rozumu, prawdy, mądrości, w godność sumienia i prawdziwej wolności (n. 12-18). Drugim z kolei zagadnieniem współczesności uznany został problem wspólnoty ludzkiej, wymagającej popierania wspólnego dobra, poszanowania osoby ludzkiej, szacunku i miłości względem przeciwników, istotnej równości ludzi i sprawiedliwości społecznej, wciąż nie zrealizowanych (n. 26-29). Na trzecim miejscu występuje problem aktywności ludzkiej w świecie, która znów potrzebuje powiązania z dziełem Stwórcy, przestrzegania ładu nastawionego na prawdziwe dobro rodzaju ludzkiego oraz uwzględnienia słusznej autonomii rzeczy ziemskich (n. 34-36). Dalej, jakby na przecięciu się wymienionych trzech zagadnień, wyłania się współcześnie czwarty problem miłości ludzkiej, która nawet w małżeństwie jest obecnie zniekształcana przez wielożeństwo, rozwody, wolną miłość, egoizm, hedonizm i antykoncepcję, powodując tym z jednej strony zaburzenia w rodzinach, a z drugiej stwarzając trudności wzrostu demograficznego (n. 47-52). Wreszcie problem najogólniejszy współczesności, interesujący znacznie szerszy ogół, stanowi ateizm w postaci odchodzenia mas od religii, odrzucania Boga lub odciągania ludzi od wiary (n. 7), na skutek czego konstytucja soborowa zalicza problem ateizmu „do najpoważniejszych spraw doby obecnej" (n. 19), szeroko omawia jego źródła i formy (n. 19-21)⁹.

W odpowiedzi na tak zasadnicze problemy, Kościół katolicki, rozsiwając po całym świecie „niejako odbite światło Boże" (n. 40), stara się przede wszystkim podnosić godność osoby, umacniać więź społeczeństwa i wlewać głębszy sens w powszednią aktywność ludzi, by w ten sposób

⁹ Ks. S. Kowalczyk. *Problematyka ateizmu w dokumentacji Vaticanum II*. „Homo Dei" R. 39:1970 nr 1 (139) s. 47-52; M. Gogacz. *Ateizm znakiem czasów*. W: *W nurcie zagadnień posoborowych*. Warszawa 1967 s. 87-116; J. Zabłocki. *Kościół i świat współczesny*. Warszawa 1967 s. 269-293.

przyczynić się do tego, „aby rodzina ludzka i jej historia stawały się bardziej ludzkie” (n. 40). Niesiona na tej drodze pomoc Kościoła człowiekowi dzisiejszemu, społeczeństwu skłóconemu i rozdieranej sprzecznościami kulturze jako aktywności ludzkiej polega przede wszystkim na wskazaniu drogi, sposobów i dostarczeniu wzorów i przykładu rozwiązania naczelných problemów epoki na podstawie ewangelicznej. Ponieważ zaś chrześcijanie żyją w tym samym świecie, w warunkach współczesności i podlegają oddziaływaniu palących problemów czasu, wobec tego Sobór, zwracając na to uwagę, wysuwa zadanie unowocześnienia wychowania swych wiernych, by przez chrześcijańskie rozwiązanie naczelných problemów współczesnego świata dostarczyć wzorca i modelu życia dla ludzi dobrej woli, stojących poza Kościołem i szukających ratunku przed klęską ludzkości.

Program duszpastersko-wychowawczy unowocześnienia wychowania wszystkich wiernych obejmuje następujące zadania i cele. (1) Rozwiązaniem problemu godności osoby ludzkiej staje się w y c h o w a n i e pełnej osobowości ludzkiej, która idąc „za Chrystusem, Człowiekiem doskonałym, sam[a] też pełniej staje się człowiekiem” (n. 41). Zgodne to jest ze stwierdzeniem, że „Człowiek dzisiejszy znajduje się na drodze rozwijania swojej osobowości w pełniejszej mierze i odkrywania, a także coraz większego utwierdzenia przysługujących mu praw” (n. 41). Rozwijanie więc osobowości dojrzałej i otwartej¹⁰, świadomej swoich praw i obowiązków, w pełni odpowiedzialnej¹¹, tworzy podstawowy postulat unowocześnienia wychowania chrześcijańskiego wszędzie, tak w wychowaniu młodzieży w szkole (DWCH n. 2, 8), jak alumnów w seminarium (DFK n. 11) czy nowicjuszy w zakonie (DZ n. 12). Opracowanie sposobów realizacji nowych zadań w wychowaniu chrześcijańskim należy oczywiście do pedagogiki pastoralnej i do praktyków wychowawczych. Dokumenty soborowe dorzucają tylko kilka szczegółów koncepcyjnych tej realizacji. I tak celem wychowania personalistycznego staje się rozwinięcie osobowości z poczuciem godności osobistej i wolności synów Bożych, odrzucającej wszelką niewolę, „wypływającą ostatecznie z grzechu”, osobowości oddającej swe talenty na służbę Bogu i dobru ludzi oraz miłującej wszystkich (KDK n. 41). Osią krystalizacyjną tak pojętej formacji osobowości otwartej chrześcijanina

¹⁰ S. K u n o w s k i. *Wychowanie do chrześcijańskiego uniwersalizmu*. W: *O Bogu i o człowieku*. T. 2. Warszawa 1969 s. 216 n.

¹¹ S. K u n o w s k i. *Wychowanie do odpowiedzialności społecznej*. „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne” 1969 s. 47-74; ks. H. W e n c e l. *Uwagi o zagadnieniu odpowiedzialności w życiu Kościoła na tle soborowej deklaracji „O wolności religijnej”*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” (Katowice) T. 1: 1968 s. 105-118.

ma być (A) wychowanie do prawdziwej wolności jako wyniosłego znaku obrazu Bożego w człowieku (n. 17). Wychowanie zaś wolności duchowej ludzi wymaga od nich uwolnienia się od namiętności przy dążeniu do swego celu drogą świadomego i wolnego wyboru dobra, za które ponosi się odpowiedzialność przed trybunałem Boga (n. 17).

Z wychowaniem osoby ludzkiej do pełni człowieczeństwa i do duchowej wolności wiąże się rozwiązanie drugiego problemu współczesności przez (2) wychowanie wspólnotowe wiernych. Wyraża się ono w nastawieniu katolików na obecność chrześcijaństwa w świecie współczesnym przy zespolowym budowaniu wspólnoty ludzkiej (n. 42). Takie wychowywanie wiernych do popierania dobra wspólnego, istotnej równości i sprawiedliwości społecznej wymaga wyjścia w kształceniu poza etykę indywidualistyczną, żąda urabiania sumienia przez cnoty moralne i społeczne, domaga się wyrabiania odpowiedzialności i uczestnictwa, jak też solidarności ludzkiej i poczucia braterstwa (n. 30-32). W ramach tak unowocześnionego, rozszerzonego wychowania społecznego dalsze szczegółowe zadania tworzą jeszcze wychowanie wiernych do rozwijania postępu gospodarczo-społecznego (n. 68-72) oraz przysposabianie katolików do współpracy w życiu publicznym i we wspólnocie politycznej (n. 73-76). Ukoronowanie zaś tych zadań społecznych stanowi wspólnotowe (B) wychowanie wiernych do umacniania pokoju i rozwijania wspólnoty narodów (n. 77). Takie pokojowe wychowanie zgody z innymi ludźmi zaczyna się według wskazań soborowych od zachowania pokoju Chrystusowego w duszy ludzkiej, ponieważ „pokój jest także owocem miłości” (n. 78). Katolicka nauka społeczna rozwija treść wspólnotowego wychowania wiernych¹².

Następny problem nieuporządkowanej aktywności człowieka, zagrażającej współcześnie istnieniu ludzkości, został w nauce soborowej rozwiązany przez trzecie nowoczesne zadanie duszpasterstwa w Kościele, którym jest (3) wychowanie wiernych do pełnej kultury ludzkiej (n. 61). Polega ono na kształceniu tak w dziedzinie nauki i techniki, jak również literatury i sztuki, należycie uzgodnionych z nauką chrześcijańską (n. 62). Wychowanie to ma prawidłowo uformować aktywność kulturową ludzi¹³ na zasadzie powiązania wiary z życiem codziennym — obowiązkami zawodowymi i społecznymi, domowymi,

¹² Ks. W. Zdaniewicz. *Wspólnota ludzka*. „Ateneum Kapłańskie” R. 62:1970 nr 367 s. 208-217; ks. W. Piwowarski. *Próby rekonstrukcji wspólnoty parafialnej*. „Znak” R. 21:1969 nr 184 s. 1305-1320; ks. W. Zdaniewicz. *Wspólnota zakonna*. „Ateneum Kapłańskie” R. 59:1967 nr 352-353 s. 369-382.

¹³ Ks. W. Granat. *Kulturotwórcze wartości chrześcijaństwa*. „Zeszyty Naukowe KUL” R. 13:1970 nr 3 (51) s. 3-14; ks. J. Pastuszka. *Człowiek a kultura w świetle Soboru Watykańskiego II*. Tamże s. 15-26; A. Rodziński. *Autonomia kultury i jej granice*. „Ateneum Kapłańskie” R. 62:1970 nr 368 s. 388-399.

naukowymi czy technicznymi (n. 43). W wychowaniu do kultury specjalne znaczenie posiada wychowawcze przygotowanie wiernych — tak młodzieży, jak i dorosłych — do właściwego korzystania ze środków społecznego przekazywania myśli. Celem duszpasterskim jest tu wyrobienie prawego sumienia, by środki te, jak prasa, radio, film, telewizja, służyły także do zbawienia i doskonałości ludzi, którzy mają (C) prawo do słusznej informacji (DSP n. 3-5). Zostały przy tym wyznaczone bliższe drogi i sposoby takiego wychowania kulturalnego (DSP n. 15-16).

Wreszcie czwarty problem współczesności, związany ze zbuntowanym wobec duchowości seksem i wynaturzoną miłością ludzką, konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes* rozwiązuje przez unowocześnione zadanie (4) wychowania do świętości małżeństwa i rodziny (n. 48) wraz z ich miłością, odpowiedzialną płodnością i poszanowaniem poczętego życia (n. 49-51). Wiąże się z tym zdrowe wychowanie seksualne dzieci, przysposabiające młodych do pięknej miłości małżeńskiej, połączonej z szacunkiem dla czystości (n. 49). Tak więc (D) wychowanie pięknej miłości ludzkiej stanowi rdzeń wychowania do świętości małżeństwa i rodziny, uzdrawiającej bolesne problemy współczesne w tej dziedzinie życia i jedynie wychowawczo wartościowej, pomimo ostrych ataków na naukę Kościoła i całą seksuologię katolicką¹⁴.

Tak tedy wyjście Kościoła z pomocą naprzeciwko bolączkom współczesnego człowieka i świata postawiło przed duszpasterstwem cztery nowoczesne zadania, jak 1) wychowanie rozwiniętej osobowości, 2) wspólnotowe wychowanie wiernych, 3) wychowanie do pełnej kultury ludzkiej, 4) wychowanie do świętości małżeństwa i rodziny wraz z ich pomocniczymi celami w postaci wychowania wolności duchowej, braterskiego pokoju, słusznej informacji oraz pięknej miłości ludzkiej. Unowocześnienie wychowania wiernych przez uwzględnienie palących problemów współczesności stało się jakby Chrystusową odpowiedzią Kościoła na wołanie chrześcijan: „przymnóż nam wiary” (Łk 17, 5), „zaradz memu niedowiarstwu!” (Mk 9, 24). Równocześnie w ten sposób chce Kościół spełnić swą misję, by „uobecnić i czynić niejako widzialnym” Boga i Chrystusa w Duchu Świętym (n. 21). Dzięki temu Kościół przybliży ludziom Boga i w pełni Go odsłania. Przyjmując taką postawę wobec ateizmu (n. 21) nie potępiania i walki, lecz ukazywania Boga i świadczenia o Jego miłości, Kościół stawia duszpasterstwu nowe najrozleglejsze zadanie (5) pogłębiania wychowania duchowego wszystkich wiernych tak, że posoborowa teologia duchowości staje się antidotum w dobie ześwieccze-

¹⁴ Np. K. Potocki. *Sex i teologia*. Paryż 1968; por. ks. S. Olejnik. *Katolicka etyka seksualna*. Warszawa 1966. ATK.

nia¹⁵. Właśnie skuteczność realizacji wszystkich nowoczesnych zadań wychowawczych w Kościele zawisała od wychowania duchowego, które wynika z tendencji osoby ludzkiej „do doskonalszego poznawania i miłowania Boga” (DWCH n. 1), lecz z tym zagadnieniem przechodzimy do następnego tematu.

2. POGŁĘBIENIE FORMACJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ WIERNYCH

Rozszerzenie i unowocześnienie zadań wychowawczych wprowadziły w nauce soborowej nowe cele społeczne i moralne, które należało powiązać z niezmienną istotą wychowania chrześcijańskiego, aby nowości nie rozsadziły go, jak młode wino wlane w stare bukłaki. Istota ta polega na odrodzeniu wewnętrznym („Trzeba wam się powtórnie narodzić” J 3, 7) przez chrzest i współpracę z łaską, co powoduje przemianę (metanoja) starego człowieka grzechu na doskonałego chrześcijanina jako nowego człowieka w Chrystusie¹⁶. Dlatego też Sobór określa chrześcijanina jako „nowe stworzenie dzięki odrodzeniu z wody i z Ducha Świętego” oraz jako dziecko Boże (DWCH n. 2). Konieczne więc stało się pogłębienie całego wychowania chrześcijańskiego, otwarcie go równocześnie na zagadnienia współczesności tak, by wierni mogli „otrzymać pełną formację w duchu chrześcijańskim” (DSP n. 15).

Z pomocą przyszła *Konstytucja dogmatyczna o Kościele, Lumen gentium*, która rozwinęła samopoznanie tajemnicy Kościoła, przynosząc pouczenia o istocie Kościoła jako „znaku i narzędziu zbawienia” (KK n. 1) oraz jako Ludzie Bożym (n. 9-17), o uczestnictwie nawet laików ochrzczonych w urzędzie kapłańskim, prorockim i królewskim Chrystusa (n. 31), o powszechnym powołaniu do świętości w Kościele (n. 39). Wszystko to niepomniernie wzbogaciło świadomość chrześcijańską, która musi być tak formowana i wychowana, by doszła do żywej więzi z Kościołem jako społecznością zbawienia i do osiągnięcia świętości.

Stąd pogłębienie formacji chrześcijańskiej wiernych poszło w trzech głównych kierunkach: 1) wychowania pełnej świadomości wiary, nadającej kierunek rozwojowi osobowości wiernych, 2) wychowania żywej więzi z Kościołem jako wspólnotą, powiązaną ze wspólnotą społeczną i ogólnoludzką, oraz 3) wychowania do świętości, która nadaje właściwy

¹⁵ Por. Chr. Duquoc OP. *Teologia duchowości (Od redakcji)*. „Concilium” 1969 nr 6-10 s. 185 n.; C. Geffré. *Przyszłość życia zakonnego w dobie zeświecczenia*. Tamże s. 215-222.

¹⁶ Por. Pius XI. *Encyklika o chrześcijańskim wychowaniu młodzieży. Divini illius magistri*. Tłum. z łac. bp M. Klepacz. Kielce 1947 s. 66; ks. J. Walczak. *Nowy człowiek w Chrystusie*. „Homo Dei” R. 33:1964 nr 3 (117) s. 157-162.

kierunek aktywności ludzkiej i kulturze ku odnawianiu i uświęcaniu świata „consecratio mundi”.

Pierwsze, (1) wychowanie świadomości wiary, w której wierni mają stopniowo wzrastać (DWCH n. 2), koncentruje się wokół tajemnicy zbawienia i misterium paschalnego Chrystusa (KK n. 3-8) i polega na przeżyciu godności synów Bożych, którzy przez chrzest „zobowiązani są wyznawać przed ludźmi wiarę”, a umocnieni przez Ducha Św. w bierzmowaniu mają obowiązek „szerzenia wiary słowem i uczynkiem oraz do bronienia jej” (KK n. 11). Takie pogłębienie świadomości wiary jest dziełem katechizacji (DWCH n. 4), która obecnie staje się wychowaniem katechetyczno-kerygmatycznym¹⁷.

Wiąże się z tym ściśle (2) wychowanie wiernych do więzi z Kościołem, który został założony przez Chrystusa jako konieczny do zbawienia (n. 14). Żywa łączność z Chrystusem, rządzącym w Kościele przez papieża i biskupów, polega „na więzach wyznania wiary, sakramentów i zwierzchnictwa kościelnego oraz wspólnoty (communio)” i wymaga od każdego z wiernych pozostawania „w łonie Kościoła przede wszystkim »sercem«” oraz współdziałania z łaską „myślą, słowem i uczynkiem” (n. 14). Realizacją tego kierunku pogłębiającego formację chrześcijańską jest wychowanie eklezjologiczne¹⁸, korzystające także z misjologii¹⁹.

Kształtowanie więzi z Chrystusem w Kościele jako Jego Ciele Mistycznym warunkuje trzeci kierunek pogłębienia formacji, (3) wychowanie do świętości. Właśnie świętość Kościoła powoduje uświęcenie wiernych i „rozmaicie wyraża się u poszczególnych ludzi, którzy we właściwym sobie stanie życia dążą do doskonałości miłości, będąc zbudowaniem dla innych” (n. 39). Świętość więc ukierunkowuje aktywność życiową ludzi i tworzy kulturę duchową, wyrażającą się w życiu

¹⁷ Ks. F. Blachnicki. *Katechetyka fundamentalna*. Lublin 1970. KUL; tenże. *Katechetyka wczoraj i dziś*. „Katecheta” R. 13:1969 nr 6 (74) s. 241-249; ks. J. Charytański. *Zadanie katechizacji w świetle dokumentów soborowych*. „Collectanea Theologica” R. 37:1967 f. 3 s. 87-98; tenże. *Współczesne kierunki katechetyczne na Zachodzie*. „Znak” R. 19:1967 nr 156 s. 788-806; ks. M. Finke. *Odnova katechetyczna (Zarys katechetyki kerygmatycznej)*. W: *Pod tchnieniem Ducha Świętego*. Poznań 1964 s. 559-590; S. Kunowski. *Ogólne wskazania katechetyczne*. „Katecheta” R. 12:1968 s. 145-151; bp E. Materski. *Wychowawcze aspekty katechezy*. Tamże R. 13:1969 nr 2 (70) s. 49-55.

¹⁸ Kard. K. Wojtyła. *Wychowanie do służby Kościołowi*. „Ateneum Kapłańskie” R. 59:1967 nr 350-351 s. 220-223; bp W. Pluta. *Rola Konstytucji o Kościele w formacji duszpasterzy*. Tamże R. 57:1965 nr 340-341 s. 369-376.

¹⁹ J. Masson SJ. *Dekret o działalności misyjnej Kościoła*. Pieniężno 1968; ks. F. Zapłata. *Dekret „Ad gentes” o działalności misyjnej Kościoła*. „Homo Dei” R. 35:1966 s. 205-213.

społecznym i w kulturze narodowej²⁰. Podstawę wychowania do świętości tworzy kształtowanie życia wewnętrznego przez wysiłek i ascetyczne samozaparcie w dążeniu do doskonałości „jako i Ojciec wasz niebieski doskonały jest” (n. 40). Tak tedy ascetyczne wychowanie duchowości²¹ chrześcijańskiej zróżnicowane według stanów życia realizuje powszechne powołanie do świętości w Kościele.

Szczególny składnik wychowania ascetyczno-duchowego stanowi czwarty kierunek pogłębienia formacji chrześcijańskiej wiernych — (4) wychowanie czystości cielesno-duchowej jako cnoty i postawy dostosowanej również do stanów życia przedmałżeńskiego, małżeńskiego czy pozamałżeńskiego, a dochodzącej do swego szczytu doskonałej miłości w wychowaniu do daru celibatu kapłańskiego lub ślubowanego dziewictwa, aby móc w doskonałej powściągliwości osiągać wolność duchową w poświęceniu się na służbę tylko Bogu (n. 42). Takie religijne pogłębianie wiernych w kierunku wychowania cnoty czystości zgodnie z powołaniem do stanu małżeńskiego lub duchownego, co przekracza i jest czymś innym od unowocześnionego problemu wychowania seksualnego dzieci i młodzieży szkolnej, o czym już była mowa wcześniej, wymaga innego sposobu realizacji przez duszpasterskie przygotowanie młodzieży starszej, głównie pozaszkolnej, do sakramentu małżeństwa²² lub przygotowania alumnów i nowicjuszy do odpowiedzialnego wyboru celibatu (DFK n. 10), co z okresu kontestacji i dyskusji wychodzi zwycięsko do pełnej świadomości²³.

Wreszcie ostatni kierunek pogłębienia formacji chrześcijańskiej zmierza do zdynamizowania życia wiernych. Wiąże się to z (5) wychowaniem aktywności apostołskiej wszystkich, ponieważ świadczenie życiem Chrystusowi jest obowiązkiem ciężącym także na świeckich, bowiem „każdy świecki na mocy samych darów, jakie otrzymał, staje się świadkiem i zarazem żywym narzędziem posłannictwa samego Kościoła” (KK n. 33). Kościół zaś „jest misyjny ze swej natury”, ponieważ bierze swój początek z misji Chrystusa i z posłania Ducha

²⁰ Por. K. Górski. *Dzieje życia wewnętrznego w Polsce*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. T. 1. Lublin 1969 s. 321-390; S. Kunowski. *Kształtowanie się idei duszpastersko-wychowawczych w polskim Tysiącleciu*. „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” R. 10:1966 nr 9-11 s. 474-503.

²¹ Bp W. Pluta. *Powszechne powołanie do świętości w Kościele*. „Ateneum Kapłańskie” R. 57:1965 nr 340-341 s. 315-325; ks. A. Słomkowska. *Powszechne powołanie do świętości*. „Zeszyty Naukowe KUL” R. 9:1966 nr 3 s. 23-34.

²² Ks. W. Turek. *Rola duszpasterza w przygotowaniu do sakramentu małżeństwa wiejskiej młodzieży pozaszkolnej*. „Studia Warmińskie” R. 4:1967 s. 83-132.

²³ Np. ks. J. Salij. *Esej o celibacie*. „Ateneum Kapłańskie” R. 62:1970 nr 367 s. 272-280.

Świętego (DM n. 2). Dlatego też wychowanie apostołsko-misyjne²⁴ jest przygotowaniem do apostołstwa świeckich (DA n. 28-32).

W całości biorąc poznane kierunki, jak katechetyczne wychowanie świadomości wiary, eklezjologiczne wychowanie więzi z Kościołem, ascetyczno-duchowe wychowanie świętości, powołaniowe wychowanie czystości oraz wychowanie ducha apostołskiego, tworzą 5 celów pogłębienia formacji ducha chrześcijańskiego wszystkich wiernych.

Natomiast sposoby, drogi do osiągnięcia tych celów wskazują w dokumentach soborowych głównie dwie konstytucje: o objawieniu Bożym oraz o liturgii św. Pierwsza z nich jako zasadniczy sposób dla pogłębienia świadomości wiary zaleca (a) wychowanie przez Pismo św., które przyczynia się „skutecznie do zbawienia dusz” (KO n. 10). Moc i potęga Słowa Bożego sprawiają, że jest ono „podporą i siłą żywotną [...] utwierdzeniem wiary, pokarmem duszy oraz źródłem [...] życia duchowego” (n. 21). Dlatego też wierni „winni mieć szeroki dostęp do Pisma św.” (n. 22), aby przez czytanie i studium nabywali „wzniosłego poznania Jezusa Chrystusa” (n. 25)²⁵.

Wychowanie zaś biblijne jako rozbudzone „serdeczne i żywe umiłowanie Pisma św.” (KL n. 24) wiąże się z drugą drogą uświęcenia ludzi, z (b) wychowaniem przez liturgię, która jest szczytem, ale i źródłem, z którego wypływa cała moc Kościoła (KL n. 10). Jednakże pełna skuteczność liturgii wymaga starannego wychowania wiernych, by w niej „uczestniczyli świadomie, czynnie i owocnie” (n. 11), a nie byli „jak obcy i milczący widzowie” (n. 48). Stąd *Konstytucja o liturgii św.* nakazuje pasterzom gorliwie zabiegać o liturgiczne wychowanie wiernych (n. 19) i opracowuje dla tej dziedziny szczegółowy program kształcenia (n. 14-40)²⁶.

Z wychowaniem biblijnym i liturgicznym związana jest trzecia droga pogłębienia formacji chrześcijan — (c) wychowanie przez Maryję, która w Kościele pomnaża wiarę, pobudza synowską miłość i naśladowanie Jej cnót (KK n. 67). Wychowanie maryjne zawiera w swojej całości część dogmatyczną, liturgiczną i moralną, dlatego uzupełnia i pogłębia formację chrześcijańską wiernych, buduje cnotę czystości, a szcze-

²⁴ Kard. G. M. Garrone. *Umisyjnienie diecezji*. Tamże R. 61:1969 nr 360 s. 89-92; ks. J. Kubicki. *Misyjna formacja kleryków*. Tamże s. 93-100; ks. A. Koszorz. *Formacja misyjna w parafii*. Tamże s. 101-109.

²⁵ Ks. K. Romaniuk. *Pismo św. w życiu Kościoła współczesnego*. Tamże R. 61:1969 nr 362 s. 445-454; ks. A. Cholewiński, B. Mokrzycki. *Nabożeństwa biblijne*. Kraków 1968.

²⁶ Ks. R. Zielasko. *Wychowanie do czynnego uczestnictwa we mszy świętej*. „Katecheta” R. 11:1967 s. 256-263; ks. J. Charytański. *Wychowanie liturgiczne w seminariach duchownych*. „Collectanea Theologica” R. 37:1967 f. 2 s. 105-125.

gólnie pedagogiczną wartość i znaczenie posiada w dziedzinie kształtowania dzieci i młodzieży, matek (por. KK n. 53) i panien (por. KK n. 50), kleryków (DFK n. 8) i kapłanów (DK n. 18), zakonników (DZ n. 25) i apostołów świeckich (DA n. 4). Stąd wychowanie maryjne ma wielostronne zastosowanie tak dla pogłębienia świadomości wiary, jak więzi z Kościołem (KK n. 63), tak dla budowania cnoty czystości, jak też ducha apostołstwa²⁷.

Uaktywnienie i zdynamizowanie chrześcijaństwa zależne są od czwartej drogi pogłębiającej stronę psychomotoryczną w formacji chrześcijańskiej wiernych, którą stanowi <d> wychowanie przez apostołat, wypływający z Chrystusa jako źródła (DA n. 4) i polegający na głoszeniu Chrystusa czynami i słowami (DA n. 6) w celu ewangelizacji i uświęcania ludzi (DA n. 20). Stąd apostołat jest zadaniem wszystkich wiernych (DA n. 23), wykonywanym w różny sposób (DA n. 25). Właśnie duszą całego wychowania apostołsko-misyjnego jest duchowość apostołatu związana z ideą służby, służenia (diakonia)²⁸ czynnie Bogu i bliźniemu (KK n. 36) zgodnie z własnym powołaniem i w różnych formach apostołstwa (KK n. 46).

Wreszcie wspólnotowe, jak i kulturowe wychowanie wiernych ma także wskazaną własną drogę <e> wychowania przez ekumenizm, wymagający dążenia do jednoczenia chrześcijan jako braci odłączonych od Kościoła oraz szacunku dla wszystkich obrządków Kościoła katolickiego. Dlatego *Dekret o ekumenizmie* zaleca wiernym ekumenizm duchowy, polegający na nawróceniu serca, świętości życia i na publicznych modłach o jedność chrześcijan (DE n. 8); nakazuje zaś, by naukę teologiczną podawać wiernym w aspekcie ekumenicznym, a nie polemicznym (n. 10), wskazując przy tym na skarby i wartości, które odłączone Kościoły na Wschodzie i na Zachodzie łączą z Kościołem katolickim (n. 13-23). Tak rozbudzone poczucie łączności i pragnienie jedności wszystkich chrześcijan pogłębiają znacznie formację wiernych, którą dodatkowo jeszcze uszlachetnia wychowanie szacunku do wszystkich obrządków Kościoła katolickiego (DKW n. 6), budując w ten sposób nowe pojęcie jedności Kościoła powszechnego w historycznej różnorodności kultur²⁹.

²⁷ Ks. A. L. Krupa. *Electa ut sol. Studium teologiczne o Najświętszej Maryji Pannie*. Lublin 1963 rozdz. V. „Wpływ Maryji na ludzi” s. 109-150; tenże. *Znaczenie Maryji w Kościele*. W: *Pod tchnieniem Ducha Świętego*. Poznań 1964 s. 299-330; ks. J. Charytański. *Katecheza o Maryji w świetle Soboru Watykańskiego II*. „Katecheta” R. 12:1968 s. 111-115.

²⁸ Ks. E. Szymanek. *Postawa służebna w Piśmie św.* „Homo Dei” R. 36:1967 nr 3 (129) s. 156-161; S. Wilkanowicz. *Kościół służący Bogu i ludziom*. „Znak” R. 19:1967 nr 154 s. 453-462; ks. F. Zapłata. *Powołanie Kościoła do służby wszystkim narodom*. „Homo Dei” R. 38:1969 nr 3 (137) s. 150-155.

²⁹ Ks. T. Pawłowski. *Ekumenizm w duszpasterstwie*. W: *W nurcie zagad-*

Biorąc w całości, omówiony kierunek pogłębienia formacji chrześcijańskiej wiernych przez katechetyczne wychowanie świadomości wiary, eklezjologiczne wychowanie więzi z Kościołem, ascetyczne wychowanie do świętości i przez powołaniowe wychowanie cnoty czystości nie może się obejść bez wychowania biblijnego, liturgicznego i maryjnego jako swoich podstaw oraz bez wychowania apostołsko-misyjnego w duchu apostołatu i służby, wreszcie w powiązaniu z wychowaniem ekumenicznym, dążącym do zjednoczenia wszystkich chrześcijan w jednej owczarni i pod jednym pasterzem. Harmonijne połączenie w jednolitą całość wychowania chrześcijańskiego pięciorowego kierunku pogłębienia religijnego formacji wiernych z pięciorowym także kierunkiem unowocześnienia problematyki wychowawczej wymagało od Soboru określenia zasad postępowania.

3. ZASADY DOKTRYNALNE, KIERUJĄCE CAŁOŚCIĄ WYCHOWANIA

Wprowadzenie nowoczesnych zadań i równocześnie pogłębienie religijne wychowania chrześcijańskiego mogą spowodować wypaczenie całości i zatarcie autentycznego charakteru katolickiego. Konieczne są więc zasady doktrynalne, zgodne z nauką Kościoła, które kierują całością wychowania jako systemem odnawianym w podstawach i w szczegółach przez naukę soborową. Toteż w *Dekrecie o formacji kapłańskiej* czytamy, że w seminarium duchownym „Zasady chrześcijańskiego wychowania winny być święcie przestrzegane i należyście uzupełniane osiągnięciami zdrowej psychologii i pedagogiki” (DKF n. 11).

Odróżnione zostały tu dwie grupy zasad: 1) zasady chrześcijańskie jako niezmiennie i kierownicze oraz 2) zasady uzupełniające, zaczerpnięte z psychologii i pedagogiki, a więc zasady naukowe, płynące z wiedzy o człowieku i prowadzące do tzw. zasad realizacyjnych. Uzasadnieniem rozdzielenia się tych dwu grup zasad jest podwójne prawo, jakie ogłasza *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*, a mianowicie: a) powszechne prawo wszystkich ludzi do prawdziwego wychowania wynikające z godności osoby ludzkiej³⁰ (DWCH n. 1) oraz b) prawo ochrzczonych do wychowania chrześcijańskiego (DWCH n. 2).

Prawdziwe wychowanie naturalne³¹ polega na pełnym rozwinięciu

nień posoborowych. T. 2. Warszawa 1968 s. 269-282; ks. T. Lenkiewicz. *Ekumenizm w płaszczyźnie duszpasterskiej*. „Ateneum Kapłańskie” R. 61:1969 nr 363 s. 70-84; ks. J. Pytel. *Ekumeniczna postawa duszpasterska*. Tamże s. 85-91.

³⁰ Ks. T. Ślipko. *Godność osoby ludzkiej*. Tamże R. 62:1970 nr 367 s. 185-195.

³¹ Ks. J. Tarnowski. *Gravissimum educationis*. Tamże R. 60:1968 nr 359

osoby ludzkiej, w wyniku czego w osobowości wychowanka kształtuje się odpowiedzialność moralna, prawdziwa wolność, pozytywne wychowanie seksualne, zaangażowanie społeczne w budowaniu wspólnego dobra ludzi, braterstwo z innymi, wspieranie jedności i pokoju między narodami oraz nastawienie na cel ostateczny człowieka, jakim jest doskonałsze poznanie i miłowanie Boga (DWCH n. 1). Z tak pojętego wychowania naturalnego wynikają nowoczesne zadania wychowawcze, jak rozwinięcie pełnej osobowości, wspólnoty ogólnoludzkiej (wraz z dążeniem do pokoju), aktywności kulturalnej oraz prawidłowego wychowania seksualnego, czyli wszystkie zadania, które w szczególności poznaliśmy w dziedzinie unowocześnienia, soborowego *aggiornamento* w wychowaniu wiernych. A ponieważ odnowione przez Sobór wychowanie chrześcijańskie³² polega nie tylko na pełnym rozwoju osoby człowieka, jak to zostało przedstawione powyżej, ale równocześnie na przemianie osoby pod wpływem współdziałania z łaską (metanoja) i przez pogłębienie całej formacji wiernych w duchu chrześcijańskim, wobec tego pierwsze konstytucje soborowe rozwijały podstawę biblijną, liturgiczną i eklezjologiczną całego *approfondimento*, pogłębiające duchowość chrześcijańską, podczas gdy zbliżeniem do współczesności i unowocześnieniem zajęła się konstytucja ostatnia.

Otóż każda z dziedzin prac soborowych tak unowocześnienia, jak i pogłębienia religijnego w wychowaniu chrześcijańskim wymagała oparcia się o swoiste, odrębne zasady, do których należą zarówno założenia podstawowe (*principia*), jak reguły postępowania (*dyrektywy*) czy mierniki oceniające prawidłowość (*kryteria*). I tak w dziedzinie unowocześnionych zadań prawdziwego wychowania osoby ludzkiej jako uzupełniające zasady występują w dokumentach soborowych *dyrektywy* i *kryteria*, opracowane przez współczesne nauki psychologii, socjologii i pedagogiki. Przede wszystkim rozwijanie osobowości powinno się kierować z a s a d ą d o j r z a ł o ś c i psychicznej i uczuciowej, polegającej na stałości ducha, zdolności do rozważnych decyzji i właściwego osądzania zdarzeń i ludzi (DFK n. 11). W dziedzinie zaś wychowania czystości i celibatu działa naturalna z a s a d a s u b l i m a c j i miłości seksualnej, która przez wyrobienie siły ducha (n. 12) dochodzi do pełniejszej dojrzałości osobowej, uświadamia sobie „wyższość dziewictwa poświęconego Chrystusowi” (n. 10) i wielkodusznie, „dobrowolnie i wspaniałomyślnie przy pomocy pobu-

s. 397-405; S. Kunowski. *Podstawowe zasady wychowania w Deklaracji*. Tamże s. 414-416.

³² Ks. P. Poręba. *Ideał wychowawczy w Deklaracji*. Tamże s. 406-413; ks. F. W. Bednarski. *L'Education cristiana*. „Città di Vita” (Firenze) 1967 nr 1 s. 17-23; Mgr. A. Ancel. *L'Éducation chrétienne dans la lumière du Concile*. „La Documentation Catholique” R. 51:1969 nr 1550 s. 976-986.

dzającej i wspomagającej łaski Ducha Świętego” (n. 10) poświęca się Bogu w doskonałej miłości. Przy rozwijaniu pełnej kultury ludzkiej występuje znów z a s a d a w ł a s n e j a k t y w n o ś c i, oddanej na służbę człowiekowi „dla powszechnego pożytku wszystkich bez wyjątku ludzi” (KK n. 36). Bowiem „normą dla aktywności ludzkiej jest to — jak głosi konstytucja *Gaudium et spes* — żeby zgodnie z planem Bożym i wolą Bożą odpowiadać prawdziwemu dobru rodzaju ludzkiego i pozwolić człowiekowi na realizowanie i wypełnianie swego powołania bądź indywidualnie, bądź społecznie” (KDK n. 35). Stąd także alumni w seminariach mają „rozwijać należycie własne zdolności” (DFK n. 11), a szkoły katolickie powinny nauczać swoich wychowanków „skutecznego pomnażania dobra społeczności ziemskiej” (DWCH n. 8). Dalej wychowanie wspólnotowe rządzi się z a s a d ą z a a n g a ż o w a n i a we wspólnocie ludzkiej, co wymaga wolności odpowiedzialnego uczestnictwa, dlatego też „należy pobudzać wolę wszystkich do udziału we wspólnych przedsięwzięciach” (KDK n. 31). Wreszcie wychowanie duchowe kierować się winno z a s a d ą a u t e n t y c z n o ś c i, wymagającej zgodności przeżyć z życiem, kierowania się prawdą, autentyczną nauką Kościoła (DWR n. 14) czy autentycznym duchem liturgii (KL n. 37, 50).

Wymienione zasady uzupełniające dorobkiem naukowym wychowanie chrześcijańskie wiążą się z podstawowymi założeniami, które prowadzą do ściślejszych reguł postępowania przy realizacji zadań wychowawczych. Do takich zasad realizacyjnych³³ należy zaliczyć: 1) zasadę postępu naukowego, która każe w uniwersytetach i na wydziałach teologicznych rozwijać głębsze badania (DWCH n. 10, 11), a w szkołach nauczać zgodnie ze zdobyczami bieżącej doby (DWCH n. 8); 2) zasadę adaptacji do współczesności (n. 9) i potrzeb jednostek czy narodów; 3) zasadę pomocniczości instytucji wychowawczych i państwa rodzinie w jej zadaniach wychowania dzieci (n. 3-7) oraz 4) zasadę współdziałania między różnymi grupami wychowawców.

Natomiast w dziedzinie pogłębienia formacji chrześcijańskiej wiernych dokumenty soborowe wysuwają naczelną zasadę kierowniczą wychowania chrześcijańskiego³⁴, prowadzącą bezpośrednio do duszpasterskiego celu zbawienia i chwały Bożej. Z powodu ich wielkiej aktualności i popularności wystarczy tylko skrótowe przypomnienie, że do zasad tych należą: 1) chrystocentryzm soteriologiczny jako źródło i cel wszystkich spraw wychowawczych, ponieważ Chrystus Pan jest alfą i omegą, początkiem i końcem (KDK n. 45), 2) moralizm Chrystusowy supernaturalistyczny, wprowadzający ład w życie ziemskie (KDK n. 35) w ten sposób, że ochrzczeni „zaprawiają się w pro-

³³ S. K u n o w s k i. *Podstawowe zasady wychowania w Deklaracji* s. 423-424.

³⁴ Tamże s. 422 n.

wadzeniu własnego życia według nowego człowieka w sprawiedliwości i świętości prawdy” (DWCH n. 2); 3) *personalizm teocentryczny*, podkreślający godność osoby, jej wolność religijną (DWR n. 2), wolność badań (KDK n. 62), prawo do słusznej informacji (DSP n. 12), z jego szacunkiem dla wartości w Kościołach odłączonych (DE n. 3) czy w religiach niechrześcijańskich (DRN n. 2), a z odrzuceniem dyskryminacji rasy, pochodzenia społecznego czy religii (DRN n. 5) oraz 4) *humanizm chrześcijański* w kulturze, a szczególnie w życiu społecznym, ekonomicznym, politycznym i międzynarodowym z wychowaniem do pokoju (KDK n. 55-56, 62).

Wszystkie te zasady, płynące z Ewangelii³⁵, obejmują całokształt wszystkich dziedzin wychowania chrześcijańskiego, a więc i wychowania młodzieży, dzięki czemu została dokonana przez Sobór prawdziwa, wewnętrzna intronizacja Ewangelii w życie, jej naczelných wartości i ducha w całej odnowie wychowania chrześcijańskiego, wszystkich jego struktur wychowawczych, odnowie ujętej w odpowiednich dokumentach wiekopomnego Soboru.

4. ODNOWA INSTYTUCJI WYCHOWAWCZYCH W KOŚCIELE

Wykonanie unowocześnionych zadań wychowawczych Kościoła z równoczesnym pogłębieniem formacji chrześcijańskiej wiernych według określonych zasad doktrynalnych wymaga duszpasterskiego przygotowania wszystkich instytucji wychowawczych w Kościele, szczególnie zaś odpowiedzialnych za kształcenie duszpasterzy i wychowawców katolickich. Do nich należą: a) jako naczelný w duszpasterstwie urząd biskupi (DB), b) następnie jako wykonawczy stan kapłański (DK) i zakonny (DZ) oraz stan misjonarski (DM), c) jako instytucja formująca — seminarium duchowne (DFK), wreszcie d) jako czynnik wspomagający — apostołstwo świeckich (DA). Natomiast w mniejszym stopniu Sobór zajął się odnową e) wychowania w rodzinie, szkole i uniwersytecie katolickim (DWCH).

A. Naczelną sprawą przy modelowaniu instytucji wychowawczych w Kościele stało się rozwinięcie pedagogiki biskupiej. W tym celu *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów* „dowartościował”, jak się to mówi, urząd biskupi. Biskupi bowiem, ustanowieni przez Ducha Św. jako autentyczni nauczyciele wiary, kapłani i duszpasterze (DB n. 2), są członkami kolegium biskupiego jako następcy apostołów (n. 4). Stąd ich zadania pasterskie są potrójnym obowiązkiem: nauczania, uświęcania i kierowania (n. 11). I tak w nauczaniu przez obwieszczenie Ewangelii mają za-

³⁵ S. Kunowski. *Wartości wychowawcze w Ewangelii*. „Sprawozdania Tow. Naukowego KUL” 1949 nr 2 s. 21-26.

poznawać wiernych z całością tajemnicy Chrystusowej i z drogą oddawania czci Bogu, by wzmacniać żywą wiarę, ale także powinni pouczać o nauce Kościoła w sprawach nowoczesnych problemów, jak wychowania pełnej osobowości z jej wolnością i życiem ciała, wychowania do świętości małżeństwa i rodziny wraz ze sprawą wydawania na świat i wychowania potomstwa, wychowania wspólnotowego społeczności świeckiej z jej problemami pracy i wypoczynku, wiedzy i wynalazków, między i nadmiaru dóbr oraz wychowania do pokoju przez przedstawienie zasad życia międzynarodowego, pokoju i wojny, jak również braterskiego współżycia narodów (n. 12). Metodyka działania wychowawczego biskupów dotyczy głównie pogłębiania formacji wiernych, a to przez a) upowszechnianie nauki chrześcijańskiej wszelkimi sposobami, b) organizowanie nauki katechizmu wraz z dozorem pedagogicznym, by nauczanie to było wychowaniem biblijnym, liturgicznym, opartym o magisterium i życie Kościoła, wreszcie c) przygotowanie katechetów co do znajomości nauki Kościoła, zasad psychologii i wiedzy pedagogicznej (n. 13). W zakresie zaś uświęcania biskupi mają za zadanie: a) rozwijanie życia liturgicznego, b) doskonalenie przez wzmaganie świętości kleru, zakonników i świeckich oraz c) przez troskę o powołania kapłańskie, zakonne i misyjne (n. 15). Na koniec w dziedzinie kierowania DB określił pedagogiczny stosunek troski biskupów o duchowy, intelektualny i materialny stan kapłanów, stosunek do wiernych przez rozeznawanie ich potrzeb i udział świeckich w sprawach Kościoła wraz z odnoszeniem się ich braci odłączonych w duchu ekumenizmu (n. 16); wymaga dbałości o rozwijanie różnych form apostolatu i ich zjednoczenie (n. 17), jak też specjalnej troski o duszpasterską opiekę nad życiem duchowym ludności przepływowej (emigranci, turyści, wczasowicze) (n. 18). W ten sposób Sobór uczynił biskupów odpowiedzialnymi wychowawcami, mającymi zrealizować przy pomocy wielu współpracowników tak nowoczesne zadania wychowawcze, jak też pogłębienie formacji chrześcijańskiej wiernych wraz z odnową podległych władzy biskupiej instytucji wychowawczych w diecezji ³⁶.

B. Podobne wskazania dotyczą podstawowych „współpracowników stanu biskupiego” (DK n. 2): kapłanów, zakonników i misjonarzy, jednakże z przystosowaniem do specjalnego celu każdego z tych stanów, czy to „służenia Chrystusowi Nauczycielowi, Kapłanowi i Królowi” w jego Kościele (DK n. 1), czy „oddania się Bożej służbie” przez profesję rad ewangelicznych (DZ n. 5), czy też „głoszenia Ewangelii i zakładania Kościoła” (DM n. 6). Dzięki temu Sobór zamierza osiągnąć odnowę życia

³⁶ Bp W. Pluta. *Biskup w diecezji*. „Ateneum Kapłańskie” R. 58:1966 nr 344 s. 147-154; bp. A. Wronka. *Zadania biskupów w diecezji*. Tamże R. 60:1968 nr 356-357 s. 214-221.

kapłańskiego, zakonnego i misyjnego zawsze z przystosowaniem do zadań i potrzeb współczesności, jak też pogłębienia duchowego i uświęcenia wszystkich. W związku z tym uświęcenie własne kapłana ma być nabywane przez jego „święte czynności i posługiwanie” (DK n. 12), przez pełnienie również właściwych mu funkcji „wychowawcy w wierze” (DK n. 6) dla wszystkich³⁷. Funkcje te mają być nastawione „na wychowywanie ludzi do osiągnięcia dojrzałości chrześcijańskiej” (n. 6), na formowanie autentycznej wspólnoty przez sprawowanie Najświętszej Eucharystii, „od niej zatem trzeba zacząć wychowanie do ducha wspólnoty” (n. 6), ale ta znów „musi prowadzić zarówno do różnych dzieł miłości i wzajemnej pomocy, jak i do akcji misyjnej” (n. 6). Również życie zakonne w odnowie soborowej ma służyć Kościołowi i światu jako znak dóbr niebieskich (KK n. 44). Dlatego to zakonnicy powinni brać udział w życiu Kościoła w takich dziedzinach, jak „biblijna, liturgiczna, dogmatyczna, duszpasterska, ekumeniczna, misyjna i społeczna” (DZ n. 2c), ale także nieść pomoc ludziom (DZ n. 2d), a to przede wszystkim dzięki odnowie ducha przez powrót do tradycji Założycieli (DZ n. 2b)³⁸.

Ponieważ prezbiterzy tak diecezjalni, jak i zakonnicy uczestniczą przez swoje święcenia w powszechnej misji zbawienia (DK n. 10), dlatego to z szeregów kapłanów i zakonników rekrutują się misjonarze. Dokument soborowy wskazuje, że kapłani mogą okazywać gotowość pełnienia swej posługi w innych krajach lub na misjach cierpiących na brak duchowieństwa (DK n. 10). Jednakże przygotowanie do misji odbywa się w specjalnych instytutach i wymaga skomplikowanych studiów misjologicznych dotyczących języka, narodu, kultury, religii i historii danego kraju (DM n. 26).

C. Fundamentalne znaczenie dla odnowy życia kapłańskiego i zakonnego posiada reforma wychowania w seminarium duchownym. Realna formacja kapłańska otrzymała tu wyraźny cel i zadania: „całe kształtowanie alumnów winno zmierzać do tego, aby na wzór Pana naszego Jezusa Chrystusa, Nauczyciela, Kapłana i Pasterza wyrabiali się na prawdziwych duszpasterzy” (DFK n. 4). Stąd alumni mają się przygotować do posługi słowa, do posługi kultowej i uświęcania oraz do posługi pasterskiej. Pełne przygotowanie wychowawcze do służby kapłańskiej

³⁷ Ks. B. Przybylski. *Kapłan Chrystusowy. Szkic bibliograficzny*. Tamże R. 58:1966 nr 345 s. 248-256; por. numer specjalny poświęcony problematyce kapłana we współczesności: „Concilium” 1969 nr 1-5 s. 151-213.

³⁸ Bp B. Dąbrowski. *Aggiornamento zakonów*. „Ateneum Kapłańskie” R. 59:1967 nr 352-353 s. 264-271; ks. B. Przybylski. *Istota życia zakonnego*. Tamże s. 272-280.

Chrystusowi wymaga więc od kleryka potrójnego wyrobienia: duchowego, intelektualnego i dyscyplinarnego, które dopiero razem prowadzą do formacji ściśle pastoralnej (n. 4). Formacja duchowa jako wychowanie do uświęcania się przez życie w powiązaniu z wychowaniem świadomości tajemnicy paschalnej Chrystusa, z wychowaniem do celibatu, łącznie z wychowaniem liturgicznym i maryjnym (n. 8) ma być przepojona tajemnicą Kościoła (n. 9), a więc przeniknięta wychowaniem eklezjologicznym. Całe przeto pogłębienie formacji chrześcijańskiej, które poznaliśmy, będzie tu dostosowane do kształcenia kapłana-duszpasterza.

Do tego samego celu jest dobrana formacja intelektualna kleryków, w której chodzi o lepsze powiązanie nauk filozoficznych z teologicznymi, by zmierzały do „otwierania umysłów alumnów na tajemnicę Chrystusa” (n. 14) zgodnie z zasadą chrystocentryzmu. Równocześnie nauki filozoficzne powinny doprowadzić do gruntownego poznania człowieka, świata i Boga w oparciu „na wiecznie wartościowym dziedzictwie filozoficznym” (n. 15); nauki zaś teologiczne zawsze w powiązaniu z tajemnicą Chrystusa i tajemnicą zbawienia (n. 16) mają kształcić w zakresie Pisma św. jako duszy całej teologii dogmatycznej i moralnej, w zakresie liturgii wydać jedność formacji kapłańskiej, a prawo kanoniczne i historię Kościoła traktować ekumenicznie (n. 16). Uwieńczeniem całej pracy seminarium powinno być wychowanie gorliwości duszpasterskiej na drodze pouczeń o katechizacji, homiletyce, duszpasterstwie liturgicznym, działalności charytatywnej, apostołacie, kierownictwie duchowym i innych zadaniach pasterskich (n. 19). Należy przy tym uczyć alumnów korzystania w duszpasterstwie z pomocy nauk pedagogicznych, psychologicznych i socjologicznych (n. 20). Wreszcie wychowanie pełnej osobowości, wspólnotowe i kulturalne, powinno być doskonałe w formowaniu młodego kleru po ukończeniu studiów seminaryjnych (n. 22). Naszkicowana w dekrete odnowa wychowania seminaryjnego, reforma studiów i rozwijanie formacji duszpasterskiej wymagają stopniowej realizacji praktycznej³⁹.

D. Specjalną uwagę Ojców Soboru skupiło wychowanie apostołatu świeckich. Cele tego apostołstwa dotyczą tak porządku duchowego, jak

---

³⁹ Kard. S. Wyszyński. *O właściwą formację kapłana*. W: *O Bogu i o człowieku*. T. 2. Warszawa 1969 s. 193-208; ks. J. Majkowski. *Formacja kleru w wychowaniu i samowychowaniu seminaryjnym*. „Ateneum Kapłańskie” R. 59:1967 nr 348-349 s. 120-128; ks. M. Banaszak. *Ratio studiorum w świetle wymagań Soboru*. Tamże R. 59:1967 nr 350-351 s. 186-198; S. Kunowski. *Elementy pedagogiczne teorii seminarium duchownego jako instytucji wychowawczej*. „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne” T. II:1970 s. 211-241; tenże. *Postawa alumna w odnowionym seminarium*. (W przygotowaniu do druku).

i doczesnego (DA n. 5), a to przez szerzenie Ewangelii i uświęcanie życia czynem i słowem, przez wyjaśnianie, obronę i dostosowanie zasad chrześcijańskich do problemów współczesności (n. 6), przez trud odnowy porządku doczesnego w życiu społecznym i w kulturze (n. 7), wreszcie także przez dzieła miłosierdzia (n. 8). Skuteczne apostołstwo wymaga jednak przygotowania w postaci stałego duchowego i doktrynalnego postępu świeckich, pogłębienia formacji wspólnej ogółowi chrześcijan oraz przygotowania specjalistycznego (DA n. 28). Zakłada to pełną formację humanistyczną, utrzymywanie dobrych stosunków z ludźmi oraz zaprawienie się do widzenia, oceniania i działania w świetle wiary, by wstąpić na drogę czynnej służby Kościołowi (n. 29). Wychowanie do apostołstwa zaczyna się od dzieci, a szczególnie wdraża młodzież dorastającą i dojrzającą, jest więc ono obowiązkiem rodziców, także szkół i katolickich zakładów wychowawczych, jak również związków i stowarzyszeń świeckich, które winny dbać o przygotowanie swoich członków do apostołstwa (n. 30). Różne formy apostołstwa potrzebują szczególnego przygotowania przy użyciu wielu środków pomocniczych (n. 31-32)⁴⁰.

E. Ponieważ rodzina powinna być praktyczną szkołą apostołstwa (DA n. 30), a szkoła katolicka i posługa nauczycielstwa „jest prawdziwym apostołstwem” (DWCH n. 8), wobec tego odnowa tych instytucji wychowawczych łącznie z uniwersytetem katolickim została poruszona na marginesie różnych dokumentów soborowych i nie znalazła odrębnego opracowania poza sformułowaniem zadań i obowiązków w *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*. Deklaracja ta nie zajmuje się bezpośrednio odnową wychowania rodzinnego, szkolnego czy uniwersyteckiego, lecz rozwija doktrynę pedagogiczną Kościoła, czyli naukę o wychowaniu chrześcijańskim, stwarzając tym model dla działania wszelkich katolickich instytucji wychowujących. Dzięki temu przez zbieranie rozszanych w dokumentach fragmentów wskazań w całość buduje się obecnie postulaty praktyczne dla wychowania w chrześcijańskiej rodzinie⁴¹ czy nawet uniwersytecie⁴². W ten sposób problemy wychowania chrześcijańskiego rozwiązane w nauce soborowej wchodzą na tory realizacji.

⁴⁰ J. Ozdowski. *Ludzie świeccy w Kościele*. „Zeszyty Naukowe KUL” R. 9:1966 nr 3 s. 44-52; Cz. Strzeszewski. *Powołanie katolików świeckich do apostołstwa*. Tamże nr 4 s. 11-19; tenże. *Formy apostołstwa świeckich*. „Ateneum Kapłańskie” R. 60:1968 s. 308-316.

⁴¹ J. Ozdowski. *Rola rodziny w wychowaniu młodzieży*. „Zeszyty Naukowe KUL” R. 12:1969 nr 3 s. 29-42; ks. S. Styrna. *Znaczenie wychowania w rodzinie*. „Ateneum Kapłańskie” R. 62:1970 nr 369 s. 95-111.

⁴² Ks. W. Granat. *Uniwersytet katolicki w świetle uchwał Soboru Watykańskiego II*. „Zeszyty Naukowe KUL” R. 11:1968 nr 3-4 s. 17-32.

PROBLEME DE L'EDUCATION CHRETIENNE
A LA LUMIERE DES DOCUMENTS DU CONCILE VATICAN II

Résumé

Le caractère pastoral de Vaticanum II conditionne une rénovation de l'éducation chrétienne. Le travail qui s'impose est le suivant: 1. modernisation des tâches (*aggiornamento*), 2. approfondissement chrétien (*approfondimento*), 3. imprégnation des principes évangéliques (*intronisatio Evangeliae*), 4. rénovation des structures éducatives (*renovatio accommodata*). Les principes modernes de l'éducation des fidèles ont pour but de développer la personnalité, préconisent l'éducation en communauté, l'engagement dans la culture contemporaine, la sacralisation du mariage et de la famille et tendent à animer la vie spirituelle en y voyant un antidote à l'athéisme contemporain. L'approfondissement de la formation des fidèles impose, par contre, l'élaboration d'une conscience de la foi, exige un lien avec l'Eglise, une élévation à la sainteté, à la chasteté et à l'apostolat, tout en tenant compte de l'éducation dans l'esprit biblique, liturgique et marial et en adoptant l'attitude de service et de l'oecuménisme. Cette éducation doit encore s'imprégner de l'esprit du Christ: les documents conciliaires énumèrent à ce sujet les principes fondamentaux du christocentrisme et du moralisme du Christ unis à ceux du personnalisme et de l'humanisme chrétien. La modernisation ainsi que l'approfondissement des essences éducatives à partir des principes cités ci-dessus exige en conséquence la rénovation de toutes les structures éducatives dans l'Eglise en partant du poste le plus élevé dans l'échelle, l'épiscopat, à travers celui du prêtre, religieux et missionnaire, à travers aussi la réforme du séminaire, pour aboutir à l'apostolat des laïques. La mission de ce dernier occasionne des réflexions concernant l'éducation dans la famille, à l'école, à l'université catholique.